

Una combinació de pronoms febles admissible?

Josep Ruaix i Vinyet

El fenomen

Hem observat recentment, en la llengua escrita –i, de resultes d'això, també ho hem observat en la llengua parlada–, les combinacions de pronoms febles que apareixen, en negreta, en els següents exemples:

- 1) *Mentre Patotxka, a més de moltes que n'engega, fa la que en podríem dir filosofia vivencial de l'avorriment. No **se m'espanteu**. Només ve a dir que la nostra societat es marfon d'avorriment. Tant com mai ningú no s'havia avorrit al llarg dels segles* (J.M. Ballarín, dins «Avui», 21-4-2002, p. 32; l'autor és barceloní i ha viscut al Vallès Occidental, al Solsonès i al Berguedà). *La ciutat de Déu. No **se m'espanteu**, que no us hi embardis-saré, malgrat que aquest sigui el títol de la tinguda per obra cabdal de sant Agustí* (id., dins «Avui», 3-11-2002, p. 28).
- 2) *Esperem que la Chenoa i el Bisbal passin per Manresa amb la flor encara fresca. Chenoa, nena, mallorquina, quan siguis a Manresa parla en català, eh?, i **se'ns** ficarà a tots a la butxaca* («Regió 7», diari manresà, 31-5-2002, p. 21).
- 3) *Llavors vós **se'm** mostreu cosit a la santa creu i em dieu ...* (R. Vidal i Pietx, *Jesús i jo*, Centelles 2002, p. 80; l'autor és vigatà).
- 4) *No **se m'acostis** a les figures* (sentit a Mojà, 1-12-2002, dit per una dona [d'uns seixanta-cinc anys i posseïdora d'un català molt genuí] a un home que s'aixeca de la taula i va en direcció a uns prestatges on hi ha unes figures de vidre i ceràmica).

Evidentment, segons la gramàtica normativa les combinacions correctes serien, respectivament: 1) *No **us m'espanteu***; 2) *i **te'ns** ficarà a tots a la butxaca*; 3) *vós **us em** mostreu*; 4) *No **te m'acostis** a les figures*. Però què hem de pensar de les combinacions efectivament escrites i publicades o bé pronunciades i recollides fidelment? Vegem abans tres textos diguem-ne doctrinals que hi tenen relació.

Aproximacions doctrinals

El primer text que hem consultat i que aporta informació és de Carme Vilà i Comajuan en el seu estudi titulat *El parlar de la plana de Vic* (Manresa 1989; l'autora és d'Osona), p. 86:

Una construcció amb pronoms febles que diferencia el parlar de la Plana de Vic del d'altres zones del central és la construcció benefactiva amb verbs reflexius. Mentre a la majoria de zones del central es col·loca el pronom reflexiu en la mateixa persona que el verb, a més del benefactiu, a la Plana apareix es (la forma no marcada, que indica la propietat reflexiva) i el benefactiu (i, optativament, també el pronom que indica la persona del verb). Vegem-ne alguns exemples (en primer terme la forma usual a Barcelona, per exemple, i en segon terme, la forma usual a la Plana): «Te m'escapes» / «Se m'escapes» o «Se te m'escapes»; «No us ens mogueu» / «No se'ns mogueu» o «No s'us ens mogueu»....

[Nota a peu de pàgina] Per a l'explicació d'aquest fenomen (quan apareixen els tres pronoms: *se*, el benefactiu i el que fa referència a la persona del verb), vegeu J. Mascaró, *Morfologia*, pàg. 138. En el parlar de la Plana de Vic, però, l'ordre no és lliure com en altres parlars sinó que sembla que és ('se + 2a persona + 1a persona').

El segon text consultat és el citat per C. Vilà, és a dir, el manual *Morfologia* (Barcelona 1986), de Joan Mascaró (autor nat a Barcelona), p. 138:

Un altre cas [de clítics amb font lèxica] es troba en central nord-oriental en combinacions de primeres i segones persones. El cas més freqüent de concurrència dels pronoms EM o ENS amb ET o US és quan les fonts són reflexiu pronominal («lèxic») i benefactiu: *Te m'escapes; us em perdo; no te'ns moguis*. En combinacions com aquestes apareix el pronom benefactiu corresponent i la font reflexiva es divideix en dos clítics, ES, que marca la propietat reflexiva, i un altre de segona o primera que indica la persona. L'ordre de col·locació és molt variable: *se te m'escapes, te se m'escapes, te me s'escapes; se te m'escapo, te se m'escapo, te me s'escapo* [en aquests darrers exemples, hem escrit en forma ortogràfica les combinacions que Mascaró escriu en forma fonètica].

El tercer text el traiem del volum francès *Le bon usage*, de Maurice Grevisse (París-Gembloux 1980), pp. 543-544:

PRONOM EXPRESSIF D'INTERÈT ATTENUÉ. La langue familière joint assez souvent à un verbe le pronom personnel de la 1re ou de la 2e personne, qui, sous la forme d'un objet indirect, tantôt exprime l'interêt que prend à l'action la personne qui parle, tantôt indique qu'on sollicite l'interlocuteur ou le lecteur de s'intéresser à l'action (c'est, dans la syntaxe latine, le *dativus ethicus*): *Qu'on me l'égorge tout à l'heure* (Molière). – *Et elle vous lui détacha un coup de sabot si terrible, si terrible, que de Pampérigouste même on en vit la fumée* (A. Daudet). – *Sa personne entière vous avait une bonhomie relevée par un grain de folie* (A. France). – *Allez-moi mettre votre blouse* (C. Courteline). – *Regardez-moi cette misère* (A. Thérive).

La langue populaire emploie parfois ainsi deux pronoms expressifs conjoints: *Avez-vous vu comme je te vous lui ai craché à la figure?* (Hugo). – *Je te vous les prends* (Colette). – *Et des portillons qui te vous ouvraient des portières de Daumont armoriées* (P. Daninos). – *Ce bougre-là [...] je vois te me le coller au bloc* (R. Gary).

Plantejament de la qüestió

Vist tot això, ja podem plantejar la qüestió. Resulta que, a vegades, s'usa el pronom reflexiu (morfològicament reflexiu, encara que el verb sigui, pròpiament, pronominal) de tercera persona en lloc del de primera o segona persona quan tal pronom es combina amb un altre pronom feble de segona o primera persona; dit d'una altra manera: es canvia el pronom feble de 1^a o 2ª persona pel pronom feble reflexiu de 3ª persona. Però, malgrat el que diuen els textos citats, això no passa solament quan hi ha un verb pronominal al qual s'adjunta un «benefactiu» (és a dir, un datiu ètic o d'interès, com hem vist en els exemples núms. 1 i 4 del començament), sinó en tres casos més:

- quan el pronom lèxic (inherent al verb, és a dir, integrant un verb pronominal) s'adjunta a un datiu possessiu; exemples (les primeres formes són tretes de la gramàtica de Fabra-IEC de l'any 1931, 6^a ed.; les segones són les

variants que molts parlants o escriptors usarien espontàniament): *te'm poses al davant* (= *al davant meu*) > *se'm poses al davant*; *te m'has posat al davant* > *se m'has posat al davant*; *no te'ns posis al davant* > *no se'ns posis al davant*; *vau beure-us-em tot el vi* > *vau beure-se'm tot el vi*; *us em mengeu tot el pa* > *se'm mengeu tot el pa*; *us m'ho mengeu tot* > *se m'ho mengeu tot*; *vau menjar-vos-ens totes les provisions* > *vau menjar-se'ns totes les provisions*; *no us ens poseu al davant* > *no se'ns poseu al davant*; existeixen, a més, les segones variants, dialectals, amb tres pronoms: *se te'm poses al davant*, etc. (les quals, al seu torn, podrien variar l'ordre de col·locació dels pronoms);

- també quan el pronom lèxic s'adjunta a un datiu normal, és a dir, a un datiu que fa de complement indirecte o complement de terme, com en l'exemple núm. 3 del començament i en aquests altres: *no te m'acostis* (= *no t'acostis a mi*) > *no se m'acostis*; *no us m'acosteu* > *no se m'acosteu*; les altres variants, dialectals, serien: *no se te m'acostis*, etc.;
- finalment, quan el pronom lèxic s'adjunta a un acusatiu, com en l'exemple núm. 2 del començament i en aquest altre: *(Jo) se't menjaria a petons* (per *te'm menjaria a petons*).

Per tant, el pronom que es canvia és el que integra un verb pronominal (verb que comporta l'ús d'un pronom feble reflexiu), és a dir, el pronom que concorda amb el subjecte del verb.

Val a dir que el canvi es fa menys quan tots dos pronoms febles estan en singular, i més, quan un dels pronoms febles, o tots dos, estan en plural. Per altra banda, el canvi té menys extensió geogràfica quan hi ha en joc un datiu, i més, quan hi ha en joc un acusatiu.

Causas i justificació del fenomen

Ara ens podem preguntar per què passa això, és a dir, per què el parlant té tendència a canviar el pronom de primera o segona persona per un pronom de tercera persona. Doncs ens sembla que l'explicació és la següent.

En la tercera persona els pronoms febles tenen tres formes (o grups de formes) distintes per a tres funcions sintàctiques: *es* (i variants: *se*, *s'*, *'s*) per al morfema reflexiu o pronominal (p.e.: *Ell es menja les ungles*); *el*, *la*, *els*, *les* (i variants) per a l'acusatiu (p.e.: *Ell el menja ben cuit*, *el pa*); i *li*, *els* (i variants), i advertint que la forma *els*, comuna a masculí i femení plural, coincideix amb l'acusatiu masculí) per al datiu (p.e.: *El seu fill li menja molt: pot estar contenta*). En canvi, en la primera i segona persona els pronoms febles tenen una sola forma per a les tres esmentades funcions sintàctiques: *em* (i variants), per a la 1ª pers. sing.; *ens* (i variants), per a la 1ª pers. plural; *et* (i variants), per a la 2ª pers. sing., i *us* (i variants), per a la 2ª pers. plural. Doncs bé, quan es dóna la combinació d'una primera i una segona persona, o bé d'una segona i una primera persona, apareix una combinació més o menys ambigua, que el parlant desambigua fent servir la forma reflexiva de tercera persona, i reforçant-la, a vegades, amb la forma de primera o segona persona que hauria desaparegut. Dit d'una altra manera: el parlant vol que es vegi bé quin és el pronom reflexiu i quin és l'altre («benefactiu», possessiu, datiu o acusatiu), com apareix en aquests exemples: *No te m'acostis a les figures*, que pot interpretar-se com a *No t'acostis a les meves figures* (o a les figures per les quals

jo tinc interès) o bé *No m'acostis a les teves figures* (o a les figures per les quals tu tens interès); *No te m'acostis*, que pot interpretar-se com a *No t'acostis a mi* o *No m'acostis a tu*; *Te'ns ficaràs a la butxaca*, que pot interpretar-se com a *Ens ficaràs a la teva butxaca* o bé *Et ficaràs a la nostra butxaca*.

Notem que, bo i fent el canvi de pronom, la intel·ligibilitat del text queda assegurada per la forma verbal; és a dir, encara que substituïm el pronom de 1ª o 2ª persona per un de 3ª persona, la 1ª o 2ª persona continua figurant-hi gràcies al morfema de 1ª o 2ª persona contingut en la desinència del verb.

Com que el fet de cercar la claredat (o el fet d'evitar l'ambigüitat) és legítim, per això creiem que, en principi, les formes que el parlant crea a tal fi són legítimes, o almenys tolerables; i diem en principi, perquè nosaltres tan sols admètriem les que queden únicament amb la combinació de dos pronoms (i, naturalment, mantenint l'ordre de col·locació canònic, indicat per les gramàtiques), no la de tres (perquè aleshores ja hi ha un pleonasme, i menys encara quan l'ordre de col·locació dels pronoms no és el canònic). Aquesta tolerància és anàloga a la que es dóna amb altres combinacions de pronoms febles, tal com expliquen les gramàtiques (p.e.: la combinació *n'hi* en lloc de *li'n*, o la de *l'hi* en lloc de *li ho*; notem també el canvi, obligatori, de *li* per *hi* explicat dins el nostre manual *Català complet* / 2, p. 115, canvi que precisament també té per causa la necessitat de desambiguar).

Una altra raó a favor de l'admissibilitat del fenomen és la seva gran extensió, perquè, segons hem comprovat, no és exclusiu del català de la Plana de Vic, o del català nord-oriental, sinó que és usat per autors o parlants d'altres zones, com hem vist en els exemples del començament i com hem notat demanant-ho a persones de diversos àmbits (també del català occidental i del valencià), incloent-hi el de Barcelona; en canvi, sembla que el fenomen no es dóna a les Balears.

Una tercera raó a favor de l'admissibilitat és que, si no anem errats, llengües romàniques com el castellà, el francès i l'italià o bé eviten, especialment quan hi intervé algun dels elements en plural, la combinació de dos pronoms febles de primera i segona persona (o viceversa), o bé, com hem vist en el cas del francès, quan tal combinació es dóna és considerada col·loquial.

Una quarta raó a favor de l'admissibilitat seria el seu ús literari per part de bons autors. Això, de moment, no ho podem demostrar, car, havent observat molt recentment (com dèiem a l'inici) aquest fenomen, no hem tingut temps de verificar-lo en textos no corregits (ja que, versemblantment, pot haver estat usat per un determinat autor i després pot haver-se esdevingut que no sortís publicat perquè algun corrector ha esmenat allò que es considerava una incorrecció). Únicament, gràcies a la col·laboració d'unes nostres alumnes, podem oferir un text de Josep Maria Folch i Torres (autor barceloní, per cert), text encara no afectat gaire (per a bé i per a mal) per la normativa fabriana. El traiem de *La fortuna d'en Pere Virolet* (Biblioteca Patufet, ed. Baguñà, Barcelona 1915, p. 110) i diu així:

–*Mira, Moabet, si tu logressis salvar-nos, en sabries tants com volguessis d'idiomes.*

–*¿Còm?*

–*Se t'emportariem a Europa, i allí, a Barcelona, que és una ciutat més hermosa que tot el vostre palau i tota la vostra tribu, hi han unes escoles que se'n diu Berlitz, que ensenyen tots els parlars*

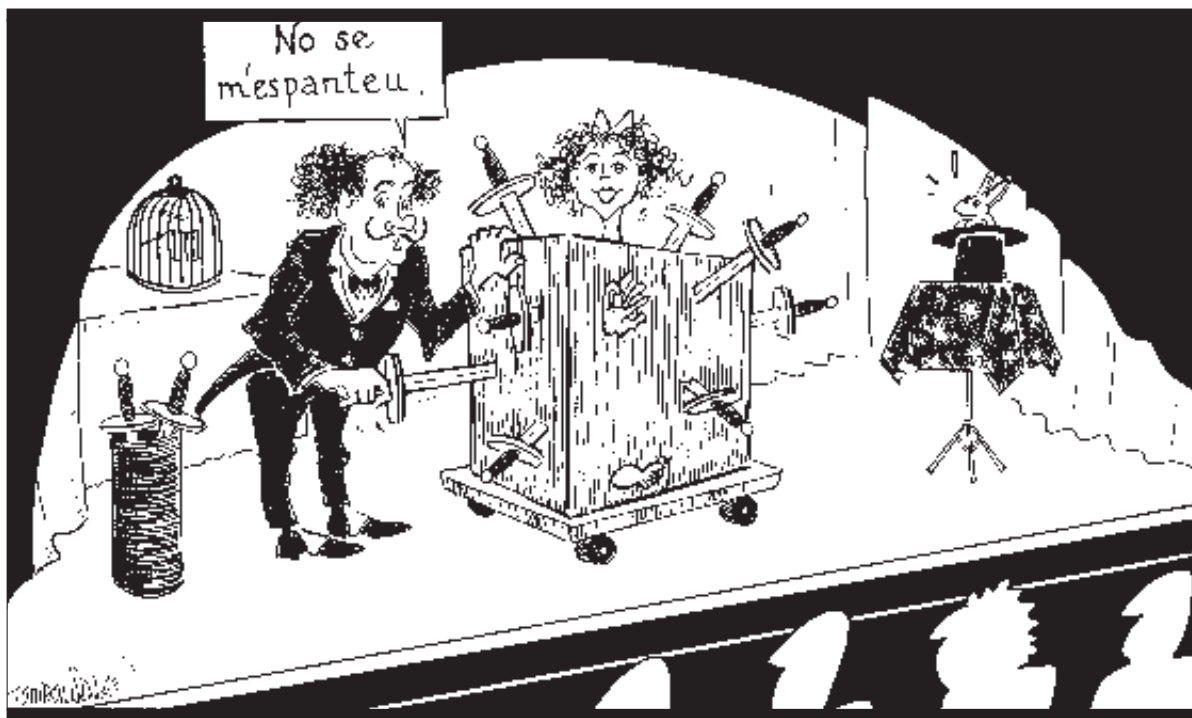
del món, amb la ventatja de que allí no hi ha ningú que's mengi als mestres. (Normativament seria *Te'ns emportariem ...*)

Parlant d'admissibilitat de formes, recordem que la normativa, per una banda, ha de tendir a l'ordre i a la regularitat; però, per altra banda, ha de respectar la genuïnitat lingüística, que vol dir els usos tradicionals, generals i justificats.

Exemplificació sistemàtica i límits del fenomen

A continuació posem exemples del fenomen en qüestió, fent-ho de tal manera que aparegui tota la combinatòria. Pri-

mer hi posem la forma regular, normativa; després, la variant amb canvi de pronom de 1ª o 2ª persona a 3ª persona, variant molt usada i justificable (per tant, nosaltres proposem que sigui considerada admissible com a secundària, en la llengua estàndard); en tercer lloc, la variant amb pleonasme (variant que cal reservar per a l'àmbit dialectal); finalment (molts cops, només insinuada), la variant amb pleonasme i canvi d'ordre canònic (no hi reflectim, per no complicar les coses, les altres variants morfològiques dialectals [p.e.: *me* en lloc de *em*; *espantes* en lloc de *espantis*; etc.]):

- 1a) *No te m'espantis* (verb pronominal *espantar-se* + datiu ètic o d'interès) > *No se m'espantis* / *No se te m'espantis* / *No te se m'espantis*.
 1b) *No us m'espanteu* > *No se m'espanteu* / *No se us m'espanteu* / ...
 1c) *No te'ns espantis* > *No se'ns espantis* / *No se te'ns espantis* / ...
 1d) *No us ens espanteu* > *No se'ns espanteu* / *No se us ens espanteu* /
 2a) *Te m'escapes* > *Se m'escapes* / *Se te m'escapes* / ...
 Etc.
 3a) *No us ens mogueu* > *No se'ns mogueu* / *No se us ens mogueu* / ...
 Etc.
 4a) *No te m'acostis a les figures* > *No se m'acostis a les figures* / *No se te m'acostis a les figures* / ...
 Etc.
 5a) *Ep! Que te m'enduus la llibreta!* (verb pronominal *endur-se* + datiu possessiu) > *Ep! Que se m'enduus la llibreta!* > *Ep! Que se te m'enduus la llibreta!* / *Ep! Que te se m'enduus la llibreta!*
 Etc.
 6a) *Te'm poses al davant* > *Se'm poses al davant* / *Se te'm poses al davant* / *Te se'm poses al davant*.
 Etc.
 7a) *No te m'acostis* (verb pronominal *acostar-se* + complement indirecte o de terme, a *mi*) > *No se m'acostis* / *No se te m'acostis* / *No te se m'acostis*.
 Etc.
 8a) *Tu te'm mostres tal com ets* > *Tu se'm mostres tal com ets* / *Tu se te'm mostres tal com ets* / *Tu te se'm mostres tal com ets* / ...
 Etc.
 9a) (Jo) *te'm menjaria a petons* (verb pronominal *menjar-se* + complement directe, a *tu*) > *Se't menjaria a petons* / *Se te'm menjaria a petons* / *Te se'm menjaria a petons*.
 9b) (Jo) *us em menjaria a petons* > *Se us menjaria a petons* / *Se us em menjaria a petons* / ...
 9c) (Nosaltres) *te'ns menjariem a petons* > *Se't menjariem a petons* / *Se te'ns menjariem a petons* / ...
 9d) (Nosaltres) *us ens menjariem a petons* > *Se us menjariem a petons* / *Se us ens menjariem a petons* / ...
 10a) (Tu) *te'm menjaries a petons* > *Se'm menjaries a petons* / *Se te'm menjaries a petons* / ...
 10b) (Tu) *te'ns menjaries a petons* > *Se'ns menjaries a petons* / *Se te'ns menjaries a petons* / ...
 10c) (Vosaltres) *us em menjariem a petons* > *Se'm menjariem a petons* / *Se us em menjariem a petons* / ...
 10d) (Vosaltres) *us ens menjariem a petons* > *Se'ns menjariem a petons* / *Se us ens menjariem a petons* / ...
 11a) *Te'ns ficaràs a tots a la butxaca* > *Se'ns ficaràs a tots a la butxaca* / *Se te'ns ficaràs a tots a la butxaca* / *Te se'ns ficaràs a tots a la butxaca*.
 Etc.

Sintaxi

Ara hem d'advertir sobre un límit o restricció en aquest fenomen que estudiem: el canvi de pronom no es fa en el temps verbal de l'imperatiu, temps en què els pronoms febles van després del verb. Això s'explica, creiem, perquè aleshores el pronom va molt lligat a la desinència verbal i faria estrany que la desinència i el pronom no concordessin (és a dir, que no estiguessin en la mateixa persona). Exemples: *treu-te'm això* (no «*treu-se'm això*»), *poseu-vos-em al davant* o *poseu's-em al davant* (notem, en aquest darrer exemple, la forma 's, que és una reducció de vos, i no una reducció de se o es; en efecte, es pronuncia com a essa sonora, i no com a essa sorda com seria si existís «poseu-se'm al davant»). Sí que es pot fer el canvi, com hem vist en exemples de més amunt, quan hi ha una forma verbal perifràstica, amb un infinitiu, i els pronoms van posposats, ja que l'infinitiu no té desinència de persona.

Finalment diguem que, si algú vol evitar aquest tipus de combinacions (sigui les regulars, sigui les variants), perquè li sonen massa complicades, pot fer-ho eliminant un dels pronoms i, si vol, substituint-lo pel sintagma sencer corresponent –coses que, efectivament, com hem dit, fan o tendeixen a fer, més o menys, alguns parlars catalans i algunes altres llengües romàniques–; però el resultat estilístic és,

almenys des del punt de vista del català, i concretament del català central, més pobre. Exs.: *No us espanteu* (en lloc de *No us m'espanteu* o *No se m'espanteu*); *Et menjaria a petons* (en lloc de *Te'm menjaria a petons* o *Se't menjaria a petons*); *No t'acostis* o *No t'acostis a mi* (en lloc de *No te m'acostis* o *No se m'acostis*).

Conclusió

Existeix en català, segurament des d'antic i certament amb gran abast geogràfic (pràcticament tot el català continental), el fenomen sintàctic consistent a canviar, en determinats casos, un pronom feble de 1^a o de 2ª persona quan es combina, respectivament, amb un de 2^a o de 1ª persona; el canvi es fa substituint el pronom que integra un verb pronominal per un pronom reflexiu de 3ª persona.

Havent-hi raons gramaticals que justifiquen tal canvi, proposem que el fenomen sigui considerat admissible en la llengua estàndard com a variant secundària, menys formal, tal com es fa amb altres combinacions pronominals.

Invitem els estudiosos a aportar més clàries a la qüestió. Nosaltres, de moment, ja hi hem fet el que hem pogut. ♦

Cultura i lleure, a l'abast de tothom
l'esforç de les institucions per millorar els nostres equipaments

Diputació de Girona